

В. Н. Кубальський,
кандидат юридичних наук, доцент

К. П. Браславець,
студентка магістратури

ТЕОРІЇ ПРИЧИНОВОГО ЗВ'ЯЗКУ У НАУЦІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Національний авіаційний університет
проспект Космонавта Комарова, 1, 03680, Київ, Україна
E-mail: vladislav.kubalskiy@gmail.com

Мета: визначення сутності та особливостей основних теорій причинового зв'язку в науці кримінального права для застосування їх у правозастосовчій діяльності при кваліфікації злочинів. **Методи дослідження:** методологічною основою дослідження є загальнонаукові та спеціальнонаукові методи пізнання, зокрема, діалектичний, догматичний (формально-логічний), історико-правовий і формально-юридичний. **Результати:** визначено, що оптимальною для кримінального права є теорія необхідного спричинення, яка дозволяє врахувати специфіку окремих складів злочинів та розглядає конкретну, реально існуючу залежність явищ, в межах якої наслідок з внутрішньою необхідністю викликається діянням. **Обговорення:** в наш час органи досудового розслідування приділяють встановленню причинового зв'язку недостатню увагу, що і призводить до помилок при кваліфікації злочинів, а також судова практика з цієї проблеми не є уніфікованою, наявність причинового зв'язку в більшості випадків просто презюмується. Зазначене актуалізує потребу дослідження теорій причинового зв'язку за допомогою яких правозастосовчі органи реально змогли б встановити наявність або відсутність юридично значущого причинового зв'язку в конкретному кримінальному провадженні.

Ключові слова: кримінальне право; теорія; склад злочину; суспільно небезпечне діяння і шкідливі наслідки; причиновий зв'язок.

Постановка проблеми та її актуальність.

На сьогодні в Україні однією із найбільш складних у науці кримінального права є проблема причинового зв'язку, вирішення якої має як теоретичне, так і практичне значення. Причиновий зв'язок можна уявити у вигляді ланцюга тих явищ, що об'єктивно обумовлюють перехід від протиправного діяння до його результату, а тому простежити співвідношення діяння та спричиненої (завданої) ним шкоди можна шляхом аналізу причинового зв'язку між ними [1, с. 73].

Встановлення причинового зв'язку є складним процесом, і, оскільки, Кримінальний кодекс України не містить поняття причинового зв'язку, що є передумовою розгляду причинового зв'язку у злочинах з позиції філософії [2,

с. 115]. Таким чином, дослідження теорій причинового зв'язку є актуальним у ході кваліфікації злочинів у конкретному кримінальному провадженні.

Аналіз досліджень і публікацій. Розробкою та дослідженням теорій причинового зв'язку в різний час займалися вітчизняні та зарубіжні вчені такі, як А. Фейербах, М. Бурі, І. Кріс, Ф. Ліст, М. С. Таганцев, М. Д. Сергієвський, Н. М. Ярмиш, С. Р. Багіров, Д. В. Дударець, О. О. Дудоров, О. Л. Тимчук, І. В. Церетелі, А. А. Піонтковський, А. Н. Трайнін, М. Д. Шаргородський, В. М. Кудрявцев, В. Б. Малінін, А. А. Музика, В. О. Навроцький, Я. М. Брайнін, Є. В. Фесенко та інші.

Слід звернути увагу, що П. Матишевський першим обґрунтував можливість існування причинного зв'язку в його кримінально-правовому розумінні. У монографії Н. М. Ярмиш «Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ)» проаналізовано категорію «причинно-наслідковий зв'язок» у контексті філософських і кримінально-правових концепцій, а також вироблено найбільш прийнятні підходи до встановлення причинного зв'язку як однієї з ознак об'єктивної сторони злочину [3].

Метою статті є аналіз, з'ясування змісту та особливостей основних теорій причинного зв'язку у науці кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Однією з фундаментальних теорій причинного зв'язку можна назвати теорію виключної причинності, представниками якої є італійські юристи Албертус де Гандіно, Ангелус Аретінус та ін. Для цієї теорії притаманним є встановлення часового періоду, в межах якого визнавалася наявність причинного зв'язку між діями та наслідком, за виключенням ситуації, коли злочин вчинено у співучасті.

До характерних особливостей даної теорії можна віднести наступні:

– результат повинен бути викликаний виключно діями винного, причому винний повинен передбачати такий результат взагалі;

– приєднання яких-небудь інших сил, які сприяли настанню результату, виключає інкримінування винному цього результату;

– якщо смерть наставала як результат якихось особливостей організму потерпілого, наприклад його хворобливого стану, то причинний зв'язок, що має юридичне значення, виключається;

– якщо смерть можна було попередити наданням медичної допомоги, то причинний зв'язок, що має юридичне значення, також не визнається наявним.

Однак, з теорією виключної причинності не погодився А. Фейєрбах. Він був переконаний, що злочин (вбивство) тоді повинен вважатися вчиненим, коли таке, що виникло з протиправної дії, тілесне ушкодження було діючою причиною смерті, що настала, і неважливо, чи є да-

не ушкодження таким, що у всіх випадках спричинить смерть та чи міг бути смертельний результат відвернений наданням допомоги чи лікуванням [4, с. 208].

Отже, теорія виключної причинності має ряд недоліків, серед яких неврахування випадків багатозначного причинного зв'язку та відсутність причинного зв'язку між діями і наслідком за наявності таких опосередкованих чинників, як хвороба потерпілого або якщо його смерть можна було запобігти наданням медичної допомоги.

До основних теорій причинного зв'язку слід віднести теорію *conditio sine qua non* (теорію необхідної умови), яку пов'язують з ім'ям німецького юриста М. Бурі. Теорія виходить з неподільного та еквівалентного каузального значення всіх необхідних умов настання суспільно небезпечного наслідку [5, с. 204]. М. Бурі зазначав, що при бажанні встановити причинову залежність конкретного явища від інших, необхідно у певній послідовності встановити усі сили, які є дійовими для виникнення цього явища. Однак і кожна одинична з цих сил може розглядатися в якості причини явища, оскільки існування останнього настільки залежить від кожної одиничної сили, що якщо виключити з причинного зв'язку хоча б одну одиничну силу, то відпаде саме явище [6, с. 136].

До прихильників теорії *conditio sine qua non* слід віднести А.В. Успенського, який розглядає будь-яку необхідну умову в якості причини. Він наголошує на необхідності причинної достатності, якою характеризується уся система чинників у цілому. Випадіння з неї будь-якого елемента, яким би малозначним він не був при ізолюваному розгляді, позбавляє весь цей комплекс здатності до спричинення. Тому А.В. Успенський стверджує, що кожна одиниця цієї системи є хоч і недостатньою, але все ж причиною, а не умовою [7, с. 103-107].

Франц фон Ліст вказував, що причинний зв'язок між рухом тіла й результатом має місце тоді, коли результат без руху тіла не міг би настати, коли не можна подумки виключити рух тіла без того, щоб не настав і результат [8, с. 124]. Однак ця теорія піддається критиці з боку Г. К. Матвеева, який наголошує, що основна

вада теорії необхідної умови полягає в тому, що вона призводить до безмежної причинності. Тобто, ідея причинності ніби розпливається у множинності умов і перестає слугувати об'єктивною підставою відповідальності, оскільки всі природні явища в кінцевому рахунку пов'язані одне з одним, хоча при цьому інтенсивність причинного взаємозв'язку є різною [9, с. 97].

У свою чергу, С. Р. Багіров та А. А. Музика стверджують, що *condatio sine qua non* є правилом, а не теорією. Вони зауважують, що це загальне правило процесу визначення причини, яке покладено в основу будь-якої теорії причинного зв'язку [10, с. 34].

Теорія адекватного причинного зв'язку, яка розроблена І. Крісом у кінці XIX століття, посідає особливе місце серед інших теорій. Суть даної теорії полягає в тому, що причиною злочинного наслідку можуть бути лише дії особи, які взагалі, а не лише у цьому конкретному випадку, здатні спричинити такі наслідки. Причинного зв'язку між діями та наслідками, що настали, немає, якщо ці наслідки не адекватні діям (бездіяльності) як типовим.

На думку В. О. Беньківського, саме законодавче закріплення видів злочинів у КК України є водночас узагальненням типових рис діянь та зв'язків, що їх характеризують. На рівні встановлення фактичних обставин справи атипові ситуації, наприклад, заподіяння смерті, інших наслідків атиповими засобами і знаряддями, що знаходять свою юридичну оцінку, є лише певними виключеннями з правила, які підтверджують типовий характер спричинення [11, с. 38].

На думку Є. В. Фесенка теорія адекватного причинного зв'язку надто звужує коло причин, що можуть мати кваліфікуюче значення. Зазначена концепція неприйнятна, оскільки питання про типовість або нетиповість причин, по суті, віднесено на розсуд суб'єкта застосування норми, що уможливує судові свавілля у вирішенні цих важливих питань [12, с. 124].

Ще однією є теорія необхідного спричинення, засновником якої є А. А. Піонтковський. Зазначена теорія розглядає не причиновість взагалі, а конкретну, реально існуючу залежність явищ, в межах якої одне явище, тобто наслідок,

з внутрішньою необхідністю викликається іншим – діянням. Теорія передбачає, що необхідний причинний зв'язок встановлюється на основі аналізу філософських категорій «необхідність» та «випадковість».

У розумінні Н. М. Ярмиш теорія необхідного спричинення і теорія адекватної причинності – одне і теж, оскільки і «необхідність», яка розкривається через «реальну можливість», і «адекватність» в якості типовості – суть характеристики закономірності, яка виявляється дослідно, є результатом спостереження за аналогічними та подібними явищами [3, с. 116].

Є. В. Фесенко, у свою чергу, вбачає суть теорії необхідного спричинення у тому, що вона надає значення ознаки об'єктивної сторони складу злочину не будь-якому причинному зв'язку між явищами, а лише такому, коли наслідок став необхідним, об'єктивно закономірним, а не випадковим результатом діяння. Адже причинний зв'язок буде існувати тоді, коли наслідки закономірно слідували з поведінки особи, тобто необхідний причинний зв'язок між даною дією і наслідком утворюється в результаті перетворення реальної можливості у дійсність.

Згідно позиції О. Л. Тимчука теорія необхідного спричинення є непереконливою, оскільки вона використовує лише аберації на зразок понять «необхідний/випадковий причинний зв'язок», не застосовується на практиці та не пропонує операціональних критеріїв встановлення юридично значущого причинного зв'язку. Недостатньо обґрунтованим на його думку є положення, яке становить основу теорії необхідного спричинення, в якій підставою кримінальної відповідальності є лише необхідний причинний зв'язок, а при наявності «випадкового причинного зв'язку» кримінальна відповідальність особи виключається [13, с. 9].

На наш погляд, якщо співставити теорію необхідного спричинення з теоріями необхідної умови (еквівалентності) та адекватного причинного зв'язку, то перевагою першої є наявність чіткої методологічної позиції щодо встановлення причинного зв'язку. Юридичне значення в контексті кримінально-правових наслідків має лише необхідне та внутрішньо обумовлене

спричинення. У свою чергу А.А. Музика такий підхід до теорії необхідного спричинення вважає недоліком. Деякі дослідники проблеми причинного зв'язку в кримінальному праві вважають поняття закономірності наслідків нечітким, розмитим, тобто таким, що не може слугувати показником каузальних відносин для конкретної ситуації [14, с. 346].

Окрім зазначених теорій, в науці кримінального права ще виокремлюють теорію причини і умови (А. Хорн, Р. Хорн), яка передбачає розмежування (кількісне або якісне) причин і умов (причина – зміна, яка своєю силою і діяльністю викликає іншу зміну умов – перебування у спокійній стані, від яких залежить можливість для причини діяти).

Існує і теорія безпосередньої (найближчої) причини, суть якої полягає в тому, що тільки остання, безпосередня й найближча до наслідку дія повинна визнаватися причиною результату. На думку О. Л. Тимчука, важливим є лише безпосередній причинний зв'язок, який має місце тоді, коли між злочинним діянням і наслідками не існує юридично значущих проміжних подій, тобто це діяння є найближчим до наслідків [13, с. 4, 8].

У ряді теорій причинного зв'язку слід виокремити теорію винної причинності (М. Д. Сергієвський та В. Д. Філімонов), відповідно до якої у кримінальному праві необхідно застосувати не загальнофілософське, а спеціальне, юридичне уявлення про причинність. Зазначену теорію підтримує Д. В. Дударець, який вважає, що у причинному зв'язку поєднуються воля і свідомість особи, з одного боку, та дія або бездіяльність – з іншого, і, таким чином, заперечує теорії «необхідної умови» та «адекватної причинності» в контексті вчинення злочинів шляхом бездіяльності [15, с. 185].

Висновки. Отже, поняття причинного зв'язку має особливе значення для юридичної науки та дозволяє найбільш повно відобразити суспільну небезпечність злочину, оскільки поєднує такі елементи суспільної небезпечності як «діяння» та «наслідок». Перелік існуючих теорій причинного зв'язку в науці кримінального права не є вичерпним. Розглядувані теорії ґрунтуються на різних методологічних засадах, що

робить можливим їх застосування для встановлення різних видів причинного зв'язку.

Слід констатувати, що дослідники не проводять чітку межу між причинним зв'язком та іншими різновидами об'єктивного зв'язку. Однак, на наш погляд, у практичній діяльності найбільш доцільно застосовувати саме теорію необхідного спричинення. Юридичне значення у контексті кримінально-правових наслідків має лише необхідне та внутрішньо обумовлене спричинення. Оскільки особливості встановлення причинного зв'язку відмінні у різних злочинів, його ознаки необхідно формулювати з урахуванням об'єктивних особливостей кожного з них.

Література

1. Курилюк Ю. Б. Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 419 КК України / Ю. Б. Курилюк // Юридична наука. – 2014. – № 1. – С. 72-77.

2. Катеринчук К. В. Проблеми причинного зв'язку у злочинах проти здоров'я особи / К. В. Катеринчук // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2017. – № 3 (25). – С. 115-118.

3. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве философско-правовой анализ: монография / Н. Н. Ярмыш. – Харьков: Право, 2003. – 512 с.

4. Feuerbach A. Lehrbuch des gemeinen peinlichen Rechts / A. Feuerbach, 1825. – 428 s.

5. Строган А. Ю. Состав злочину як підстава кримінальної відповідальності. Навчальний посібник / А. Ю. Строган. – К.: Атіка, 2007. – 424 с.

6. Buri M. Uber Kansalitat und deren Vezantwortung / Buri M. – Leipzig, 1873. – 325 s.

7. Успенский А. В. Проблемы обоснования причинной связи при соучастии в преступлении / А. В. Успенский // Вестник МГУ. Сер. «Право». – 1995. – № 5. – С. 103-107.

8. List F. Lehrbuch des deutschen Strafrechts / F. List. – Berlin, 1892. – 663 s.

9. Матвеев Г. К. Основания гражданско-правовой ответственности / Г. К. Матвеев. – М.: Юридическая литература, 1970. – 312 с.

10. *Музыка А. А.* Причинная связь: уголовно-правовой очерк / А. А. Музыка, С. Р. Багиров. – Хмельницкий: Изд-во Хмельницкого университета управления и права, 2009. – 112 с.

11. *Беньківський В. О.* Теоретичні і практичні питання причинного зв'язку в кримінальному праві: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / В. О. Беньківський; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – 195 с.

12. *Фесенко Е. В.* Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони / Е. В. Фесенко. – К.: Атіка, 2004. – 280 с.

13. *Тимчук О. Л.* Причинний зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2005. – 16 с.

14. *Музыка А. А.* Причинний зв'язок у кримінальному праві. Альманах кримінального права: збірник статей. Вип. I. Від. ред. П. П. Андрушко, П. С. Берзін / А. А. Музыка, С. Р. Багиров. – К.: Правова єдність, 2009. – С. 324-368.

15. *Дударець Д. В.* Причинний зв'язок у злочинах проти життя і здоров'я, що вчиняються шляхом бездіяльності: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Київ, 2014. – 222 с.

References

1. *Kuryljuk Ju. B.* Prychynnyj зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину, peredbachenogo st. 419 KK Ukrai'ny / Ju. B. Kuryljuk // Jurydychna nauka. – 2014. – № 1. – S. 72-77.

2. *Katerynchuk K. V.* Problemy prychnynnogo зв'язку u zlochynah proty zdorov'ja osoby / K. V. Katerynchuk // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2017. – № 3 (25). – S. 115-118.

3. *Jarmysh N. N.* Teoreticheskie problemy prychnynno-sledstvennoj svjazy v ugodovnom prave filosofsko-pravovoj analiz: monografija / N. N. Jarmysh. – Har'kov: Pravo, 2003. – 512 s.

4. *Feuerbach A.* Lehrbuch des geveinen peinlichen Rechts / A. Feuerbach, 1825. – 428 s.

5. *Strogan A. Ju.* Sklad zlochyну jak pidstava kryminal'noi' vidpovidal'nosti. Navchal'nyj posibnyk / A. Ju. Strogan. – K.: Atika, 2007. – 424 s.

6. *Buri M.* Uber Kansalitat und deren Vezantwortung / Buri M. – Leipzig, 1873. – 325 s.

7. *Uspenskyj A. V.* Problemy obosnovanyja prychnynnoj svjazy pry souchastyj v prestupleny / A. B. Uspenskyj // Vestnyk MGU. Ser. «Pravo». – 1995. – № 5. – S. 103-107.

8. *List F.* Lehbuch des deutschen Strafrechts / F. List. – Berlin, 1892. – 663 s.

9. *Matveev G. K.* Osnovanyja grazhdansko-pravovoj otvetstvennosti / G. K. Matveev. – M.: Jurydycheskaja lyteratura, 1970. – 312 s.

10. *Музыка А. А.* Prychynnaja svjaz': ugodovno-pravovoj ocherk / А. А. Музыка, S. R. Bagirov. – Hmel'nyckyj: Izd-vo Hmel'nyckogo unyversyteta upravlenija y prava, 2009. – 112 s.

11. *Ben'kivs'kyj V. O.* Teoretychni i praktychni pytannja prychnynovogo зв'язку v kryminal'nomu pravi: dys. ... канд. juryd. nauk: 12.00.08 / V. O. Ben'kivs'kyj; Kyi'v. nac. un-t im. Tarasa Shevchenka. – Kyi'v, 2013. – 195 s.

12. *Fesenko E. V.* Zlochyny proty zdorov'ja naseleennja ta systemy zahodiv z jogo ohorony / E. V. Fesenko. – K.: Atika, 2004. – 280 s.

13. *Tymchuk O. L.* Prychynnyj зв'язок як ознака об'єктивної сторони складу злочину: avtoref. dys. ... канд. juryd. nauk: 12.00.08 / L'vivs'kyj nacional'nyj unyversytet imeni Ivana Franka. – L'viv, 2005. – 16 s.

14. *Музыка А. А.* Prychynnyj зв'язок u kryminal'nomu pravi. Al'manah kryminal'nogo prava: zbirnyk statej. Vyp. I. Vid. red. P. P. Andrushko, P. S. Berzin / А. А. Музыка, S. R. Bagirov. – K.: Pravova jednist', 2009. – С. 324-368.

15. *Dudarec' D. V.* Prychynnyj зв'язок u zlochynah proty zhyttja i zdorov'ja, shho vchynjajut'sja shljahom bezdijal'nosti: dys. kand. juryd. nauk: 12.00.08 / Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korec'kogo NAN Ukrai'ny. – Kyi'v, 2014. – 222 s.

**THEORIES OF CAUSAL CONNECTION IN THE SCIENCE
OF CRIMINAL LAW**

National Aviation University
Kosmonavta Komarova Avenue, 1, 03680, Kyiv, Ukraine
E-mail: vladislav.kubalskiy@gmail.com

Purpose: to define the essence and features of the basic theories of causal connection in the science of criminal law for their application in law enforcement activities in the qualification of crimes. **Methods of research:** the methodological basis of the research are general scientific and special-scientific methods of cognition, in particular dialectical, dogmatic (formal-logical), historical-legal and comparative-legal. **Results:** it is determined that the optimal for criminal law is the theory of necessary induction, which allows taking into account the specifics of certain categories and syllables of crimes and considers the concrete, real-life dependence of phenomena, within which the consequence, with an internal necessity, is caused by an act. **Discussion:** in our time, the pre-trial investigation bodies focus on the establishment of causal links, which leads to mistakes in the classification of crimes, as well as the jurisprudence on this issue is not unified, and the presence of often causal connection in most cases is simply suppressed. Therefore, it actualizes the need to study theories of causal communication through which law enforcement agencies could actually establish the presence or absence of a legally significant causation in a particular criminal proceeding.

Consequently, the notion of causal connection is of particular importance for legal science and allows the most complete reflection of the social danger of a crime, since it combines such elements of social danger as «action» and «consequence». The list of existing theories of causation in the science of criminal law is not exhaustive. The considered theories are based on various methodological principles, which makes it possible to use them to establish different types of causal connection.

It should be noted that researchers do not make a clear distinction between causation and other types of objective communication. However, in our opinion, in practice, the most appropriate is to apply the theory of necessary induction. Legal significance in the context of criminal legal consequences has only the necessary and internally determined causation. Since the features of establishing the causal connection are different in different crimes, its characteristics must be formulated taking into account the objective features of each of them.

Keywords: criminal law; theory; composition of crime; acts and consequences; causal connection.